

## Bölüm 13

# 1979 İSLAM DEVRİMİ SONRASINDA İRAN'IN BASRA KÖRFEZİ'NE KİYİSİ OLAN ÜLKELERLE İLİŞKİLERİ

Özkan GÖKCAN<sup>1</sup>

### Giriş

Köklü tarihi, kültürel birikimi, devlet geleneği ve jeo-politik önemi nedeniyle İran, tarihin her döneminde Ortadoğu'nun en önemli aktörlerinden biri olmuştur. Özellikle 1979 yılında gerçekleşen İran İslam Devrimi ile beraber değişen iç ve dış politika parametreleri, İran'ı hem bulunduğu Ortadoğu coğrafyasında hem de dünyada uluslararası ilişkilerin başlıca aktörlerinden biri haline getirmiştir. Devrimin yarattığı İslami (Şii) unsurlara dayalı yeni iç düzen, dış politikanın yeniden inşası sürecini beraberinde getirmiş, İran'ın hem bölgesel hem de küresel politikalarında keskin bir değişiklik süreci başlamıştır. Bu değişim süreci, İran'ın Basra Körfezi'ne kıyısı olan ülkeler<sup>2</sup> ile olan ilişkilerine de yansımış ve ilişkilerin yapısını belirleyen öncelikli unsurlar hem değişmiş hem de çeşitlenmiştir.

Bu çalışmada 1979 İran İslam Devrimi sonrasında, İran'ın Basra Körfezi'ne kıyısı bulunan ve kısaca Körfez ülkeleri olarak adlandıracağımız ülkelere yönelik politikalarının nasıl ve hangi temel unsurlar üzerinden inşa edildiği, İran-Körfez ülkeleri ilişkilerinin uzlaşmazlık ve gerilim temelinde ilerlemesinin temel nedenlerinin neler olduğu sorularına cevap aranmaktadır. Bu kapsamdan hareketle çalışmanın ilk bölümünde 1979 İran İslam Devrimi sonrasında dış politikada nasıl bir değişimin gerçekleştiğini daha iyi kavrayabilmek adına devrim öncesi dış politika yönelimlerine, ikinci bölümünde ise bu yönelimlerin Körfez ülkeleri ile ilişkileri nasıl etkilediğine genel hatları ile değinilmektedir. Üçüncü bölümde devrimin ardından İran dış politikasının değişen öncelikleri ve temel parametreleri ele alınmaktadır. Çalışmanın dördüncü ve son bölümünde ise 1979 İran İslam Devrimi sonrasında ortaya çıkan dış politika öncelikleri ve ilkeleri kapsamında İran'ın Körfez ülkelerine yönelik nasıl bir politika inşa ettiği süreklilik ve değişim kapsamında incelenmektedir.

<sup>1</sup>Araştırma Görevlisi Doktor, Munzur Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, e-mail: ozkangokcan@gmail.com. Orcid No: 0000-0002-3286-1580.

<sup>2</sup>Basra Körfezi'ne kıyısı olan ülkeler, uluslararası ilişkiler literatüründe Körfez ülkeleri olarak adlandırılmaktadır. Bu ülkeler; Suudi Arabistan, İran, Irak, Umman, Katar, Kuveyt, Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri'dir.

hem de İran'ın toprak bütünlüğü ve bağımsızlığı için oldukça önemlidir. Bu nedenle İran, İslam Devrimi sonrasında Körfez ülkeleri üzerinde nüfuz kurmaya özel önem atfetmiştir. Bu doğrultuda İran dönem dönem devrim ihracı söylemini eyleme dönüştürerek dönem dönemse Körfez'deki iktidar sahipleri ile iyi ekonomik ve siyasi ilişkiler kurarak Körfez ülkeleri üzerinde nüfuz elde etmeyi amaçlamıştır. Ancak ABD'nin bölgedeki varlığı ve Körfez ülkeleri üzerindeki nüfuzu bu amacın önüne büyük ölçüde set çekmiştir.

Günümüzde Körfez ülkeleri bölgedeki en önemli güvenlik sorunu olarak İran'ı algılamaktadır. Bu algıda ABD'nin payı büyük olmakla birlikte İran'ın niceliksel, siyasi, askeri ve nükleer gücünün yanı sıra devrim ihracı tedirginliğinin temel rolü oynadığını söylemek mümkündür. İran 80 milyonluk nüfusu, askeri, siyasi ve nükleer gücü, dünya petrol ve doğalgaz ticaretinin en önemli yollarından olan Basra Körfezi'nin bir kıyısını tamamen elinde bulundurması, Hizbullah gibi önemli bölgesel örgütlerle kurduğu ilişki ve bölgedeki Şii unsurlar üzerindeki nüfuzu nedeniyle Körfez ülkeleri açısından önemli bir tedirginlik kaynağıdır. Bahsi geçen gerekçelerden beslenen tehdit algısı, yumuşama dönemlerinde dahi Körfez ülkelerinin İran'a mesafeli yaklaşmasına neden olmuştur.

İslam Devrimi'nin ardından Körfez ülkeleri ile ilişkilerinde inişli çıkışlı dönemler yaşayan İran, Basra Körfezi'nde artan yabancı asker sayısını ve Körfez ülkelerinin özellikle Irak işgali sonrası ABD ile ilişkilerini daha da derinleştirmesini, toprak bütünlüğü, bağımsızlığı ve bölgesel güvenlik önündeki en önemli tehdit olarak görmektedir. ABD'nin İran'ı çevreleme ve caydırma politikası karşısında İran milli çıkarlarını korumak adına bölgedeki asker sayısını her geçen yıl daha da arttırmaktadır. Ayrıca tüm sorunlara rağmen bölgedeki izole edilmişliğini ve yalnızlığını kırmak için Hasan Ruhani gibi ılımlı ve reformcu liderlerin öncülüğünde Körfez ülkeleri ile olan ilişkilerini geliştirmek için yoğun çaba sarf etmeyi de ihmal etmemektedir. Ancak Körfez ülkelerinin özellikle Arap Baharı sonrası süreçte yaşanan protestolardan ve çıkan olaylardan İran'ı sorumlu tutması, Suriye'de İran'ın rejimin yanında olmasından duydukları memnuniyetsizlik, kontrollü de olsa devam eden nükleer faaliyetlerin ve artan silahlanmanın yarattığı endişe nedeniyle İran yönetiminin çabalarına karşılık vermediğini söylemek mümkündür. Yakın dönemde bu durumun değişmesine etki edecek en önemli faktörler Suriye'nin ve İran'ın nükleer faaliyetlerinin geleceğinin nasıl şekilleneceği ile doğrudan ilişkilidir.

## **Kaynakça**

- Akıncı, A. R. (2005). *Devrim sonrası İran dış politikası*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akkaya, G. N. (2013). Körfez İşbirliği Konseyi krallar kulübü ve değişen bölgesel düzen. *SETA Analiz*, (70).
- Allı, Ç. (2016). Hürmüz Boğazı'ndaki Abu Musa ve Tunb Adaları üzerindeki anlaşmazlıklar. *International Journal Of Afro-Eurasian Research*, (2), 26-35.
- Arı, T. (1999). *2000'li yıllarda Basra Körfezi'nde güç dengesi*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Arı T. (2004). *Geçmişten günümüze Orta Doğu; siyaset, savaş ve diplomasi*. İstanbul: Alfa Yayınları.

- Başkan, B. (2013). Körfez'in İran sorunu: güvenlik ikileminde çoklu ilişkiler. *Akademik Orta Doğu*, 7 (1), 39-63.
- BBC Türkçe (14 Temmuz 2015). *5 soruda İran'la nükleer anlaşma*. ( 30/08/2018 tarihinde [https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/07/150714\\_bes\\_soruda\\_iran\\_nukleer](https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/07/150714_bes_soruda_iran_nukleer) adresinden ulaşılmıştır).
- BP (2018). *BP statistical review of world energy*. 67th Edition.
- Caşın, M. H. (1999). İran'ın iki deniz jeopolitiğine dayalı stratejik değişim arayışları. *Avrasya Dosyası*, 5 (3), 283-325.
- Doğan, S. (2018). İran'ın Ortadoğu siyaseti. Araştırma 74, İNSAMER.
- Durmuş, M. (2010). Şahtan Hatemi'ye İran dış politikası. (16/06/2018 tarihinde <http://komplolar.blogspot.com/sahtan-hatemi-ye-iran-dis-politikasi/360037> adresinden ulaşılmıştır).
- Ekinci, A. C. (23.08.2010). Körfez ülkeleri İran'a karşı. ", *Star Gazetesi*.
- Gürkaş, B. (2007). *Bölgesel bir güç olarak İran'ın jeopolitik konumu*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü.
- Hunter, S. T. (1999). İran perestroikası köklü değişim olmaksızın mümkün mü. *Avrasya Dosyası: İran Özel*, 5 (3), 64-84.
- Ismail, T. (1984). *Iraq-Iran: roots of conflict*. New York: Syracuse University Press.
- İzzeti, İ. (2005). *İran ve bölge jeopolitiği*. (Hakkı Uygur Çev.). İstanbul: Küre Yayınları.
- Kılınç, R. (2001). İran dış politikasının evrimi: körfezde İran-Arap ilişkileri örneği. *Liberal Düşünce*, (23), 164-174.
- Lotfian, S. (1998). Iran's Middle East policies under president Khatami. *The Iranian Journal of International Affairs*, 10 (4), 421-427.
- Ramazani, R. K. (1998). The emerging Arab-Iranian rapprochement: towards an integrated U.S. policy in the Middle East. *Middle East Policy*, 6 (1), 45-62.
- Sinkaya, B. (2014). Ahmedinejad'dan Ruhani'ye İran dış politikasında değişim: 'itidalli dış politika'. *Ortadoğu Analiz*, 6 (1), 30-33.
- Sinkaya, B. (2017). Yeni Ruhani hükümetinin dış politikası. *Ortadoğu Analiz*, 9 (82), 24-27.
- Taffioğlu, Serkan (1999). İran, silahlı İslami hareketler ve barış süreci. *Avrasya Dosyası: İsrail Özel*, 5 (1), 45-55.
- Takeyh, R. (2003). Iranian options: pragmatic mullahs and America's interests. *The National Interest*, (73), 48-56.
- Turan, D. (2007). Ahmedinejad ve İran dış politikası. Kenan D. ve Atilla S. (Eds.), *Satranç Tahtasında İran: Nükleer Program içinde* (s. 259-272). İstanbul: TASAM Yayınları.
- Yeğin, A. (2014). Devrimin 35. yılında İran dış politikası. *SETA Perspektif*, (31).
- Yeşiltaş, M. (2014). İran'ın nükleer söylem siyasetini anlamak: eleştirel bir değerlendirme. *Akademik Orta Doğu Dergisi*, 8 (2), 43-72.